

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSÉSZET- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KAR
„OKTATÁS ÉS TÁRSADALOM” NEVELÉSTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA
PEDAGÓGIATÖRTÉNET ÉS NEVELÉSFILÓZÓFIA DOKTORI PROGRAM

Habinyák Erzsébet

**Hagyományos és alternatív óvodai programok kibontakozása az 1989-es
romániai rendszerváltozást követő társadalmi és oktatáspolitikai
változások tükrében, különös tekintettel a Bihar megyei magyar óvodák és
az óvodapedagógus-képzés vonatkozásában**

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Témavezető:

Kissné Dr. Zsámboki Réka

Pécs, 2024

1. Bevezetés

Disszertációmban a romániai óvodai programok kibontakozását vizsgálom az 1989-es rendszerváltozástól napjainkig, különös tekintettel a magyar kisebbség vonatkozásában. A kutatási téma olyan időszakot ölel fel, amely az erdélyi oktatáspolitikai és óvodaügyi viszonylatában reformváltásokon ment keresztül, ugyanakkor még feltáratlan és kiaknázatlan.

2. A témaválasztás indoklása és a kutatómunka relevanciája

Munkámban a rendszerváltozás utáni óvodaügyi kiteljesedését vizsgálom a tanügyi szabályozások és a tantervváltozások mentén, kiemelve azokat az intézkedési pontokat, reformtörekvéseket, amelyek markáns változásokat, innovációt eredményeztek az óvodai nevelés gyakorlati megvalósításában. A Bihar megyei óvodai intézménytörténet és óvodapedagógus-képzés példáján keresztül, gyakorlati oldalról közelítem meg a vizsgált időszakot oly módon, hogy a kapott eredményeket folyamatosan összevetem az elméleti megközelítésekkel.

A választott kutatási téma időbeli és térbeli lehatárolása mentén első lépésként megkerestem azokat a történelmi csomópontokat, amelyek markánsan befolyásolták Románia oktatás- és kisebbségpolitikáját. Így jutottam el az 1989-es rendszerváltozásig, amely kutatásom origóját adta. Megvizsgáltam a rendszerváltozás következtében kialakult történelmi, társadalmi, jogi, közigazgatási hátteret, amelyek szorosan összekapcsolódnak Erdély oktatáspolitikájával. Az így felállított elméleti-keretrendszer erős alapot biztosított a kommunizmus utáni erdélyi óvodaügyi részletes feltáráshoz. Fontosnak tartottam kiemelni azokat a csomópontokat és törekvéseket, amelyek az óvodai nevelés megszilárdítását és fejlődését eredményezték.

A disszertáció keretei nem tették lehetővé, hogy a teljes erdélyi magyar kisebbség óvodaügyét részletesen feltárjam, ezért empirikus kutatásom a Magyarországgal határos Bihar megyére korlátozódik. E terület kiválasztása kettős jelentőséggel bír: egyrészt gazdag történelmi múlttal rendelkezik az óvó- és tanítóképzés tekintetében, másrészt személyes indíttatásomnak éreztem, hogy annak a területnek az óvodaügyét tárjam fel, ahol élek és dolgozom óvodapedagógusként. Kitekintve az oktatáspolitikai nemzetközi színterére, megállapítható, hogy az elmúlt évszázadban Európa-szerte háttérbe szorult az óvodai nevelés. Romániai vonatkozásban is

ugyanaz a magatartás figyelhető meg. Az ezredforduló után európai szintű paradigmaváltás történt a koragyermekkorai intézményes nevelésről alkotott felfogásban. A társadalompolitikai változások mentén és a témában megjelent kutatási eredmények hatására megkülönböztetett figyelmet kap a kisgyermekkorai intézményes nevelése, a koragyermekkorai nevelés, mint az egész életen át tartó tanuláshoz szükséges kulcskompetenciák megalapozásának színtere. Ez a szemléletmód és kutatói attitűd is azt bizonyítja, hogy a koragyermekkorai nevelés köztudatban elterjedt felfogását sikerült felemelni arra a piedesztálra, ahol méltó helye van a 21. században. Feltevődik a kérdés, hogyan ment végbe ez a kiteljesedési folyamat, milyen változások és befolyásoló tényezők alakították át az óvodai nevelés rendszerét?

Kutatói munkámban arra vállalkozom, hogy a romániai oktatási rendszerbe ágyazva bemutassam és elemezzem mi jellemezte a magyar kisebbségi óvodai nevelést az 1989-es rendszerváltozás időszakában, hogyan teljesedett ki az elmúlt 35 évben és hol tart a jelenben. Óvodapedagógusként belső szakmai igényemnek éreztem a Bihar megyei magyar nyelvű óvodai nevelés feltérképezését, különös tekintettel az alternatív pedagógiai programokra. Szerettem volna a gyakorlatban megjelenő pedagógiai jelenségek mögé látni és megkeresni az összefüggéseket a hagyományos, alternatív és „rejtett” alternatív programok között.

A téma eredetisége és újszerűsége abban rejlik, hogy olyan korszakot vizsgál, amely az erdélyi magyar óvodaiügy szempontjából nagy jelentőséggel bír. Látva azt, hogy a korabeli erdélyi óvodai intézménytörténet nem került még részletes feldolgozásra, fontosnak éreztem egy olyan szintetizáló munka létrehozását, amely a neveléstudomány szempontjából értékes, új információkat tartalmazó eredményt hoz és további kutatások kiindulópontja lehet.

3. A kutatás elméleti kereteinek meghatározása, a kutatási célok, kérdések és a hipotézisek bemutatása

Kutatásom a neveléstudomány mentén oktatástörténeti és társadalompolitikai keretbe illeszthető be, amelyek összekapcsolása a kutatási téma interdiszciplináris megközelítését eredményezi. Ezek a tudományterületek kutatásom fókuszát adták, de a többszempon-tú vizsgálat és a sokoldalúság érdekében összekapcsoltam más határterületekkel, mint a tantervelmélet, neveléstörténet és óvodapedagógia.

A vizsgált időszak oktatáspolitikai és társadalompolitikai változásainak szintetizáló elemzése - a főbb csomópontok mentén - adta azt a keretrendszert, amelybe bele tudtam helyezni az

erdélyi magyar óvodai intézménytörténet kiteljesedését és összefüggéseiben láttatni az óvodai pedagógiai programok pozitív irányú változásait. Disszertációm két különálló részre tagolódik, amelyek struktúrájában és módszertanában különbözőek, de lineárisan és horizontálisan egymásra építve egységes egészet alkotnak. Az empirikus kutatás részeredményeinek feltárását folyamatos visszacsatolás követi az elméleti részekhez annak érdekében, hogy a kapott eredmények a hasonlóságok és különbségek mentén megalapozottak és relevánsak legyenek.

Az első, elméleti részben célom volt egy logikailag koherens, elméleti-koncepcionális keretrendszer megalkotása, amelyben bemutatom az 1989-es rendszerváltozás utáni gazdasági, demográfiai, jogi, oktatáspolitikai változásokat, rámutatva a főbb összefüggésekre, a lényeges és meghatározó elemekre. A demográfiai mutatók szorosan összekapcsolódnak az oktatási rendszerrel és a jogi szabályozásokkal. Ezért e három határterületnek a kapcsolódási pontja mentén vizsgálom az erdélyi magyar kisebbség helyzetét és az anyanyelvi óvodai nevelésben betöltött szerepét az elmúlt 35 év távlatában. Az oktatásügyi törvények és az óvodai tantervek vizsgálata során két fő szempontot tartottam szem előtt: kiemeltem az újításokat, innovatív intézkedéseket, továbbá megvizsgáltam, hogy tartalmaznak-e előírást vagy utalást a kisebbségi oktatás és óvodai nevelés tekintetében. Továbbá a Bihar megyei magyar óvodai nevelés feltérképezésére vállalkozom és kísérletet teszek egyházi óvodák pedagógiai programjainak keretbe helyezésére. Az elméleti keretrendszer megalkotása során a következő kutatási kérdések segítették munkámat:

K1. Milyen változások jellemezték a közös gyökerű erdélyi óvodai nevelést a Trianoni békeszerződés után?

K2. Melyek voltak a kommunizmus legmeghatározóbb sajátosságai a magyar kisebbség társadalom- és oktatáspolitikájában Erdélyben?

K3. Milyen történeti, társadalmi, jogi, közigazgatási, oktatáspolitikai háttér jellemezte az 1989-es rendszerváltozást, különös tekintettel a magyar kisebbségekre, és ezek hogyan változtak az elmúlt 25 évben?

K4. Milyen főbb strukturális és tartalmi változások történtek az óvodai központi tantervben a vizsgált időszakban?

K5. Mikor, hogyan és milyen formában tudtak teret nyerni az alternatív pedagógiai programok a romániai oktatási rendszerben?

A disszertáció második részében empirikus kutatásom célja volt a Bihar megyében található magyar óvodák és óvodapedagógus-képzés példáján keresztül bemutatni az erdélyi magyar óvodaügy gyakorlati megvalósulását, kiteljesedését és az alternatív pedagógiai programok megjelenését az 1989-es rendszerváltozástól napjainkig. A Bihar megyei pedagógusok körében készített kérdőíves felmérés célja az óvodapedagógusok attitűdvizsgálata az alternatív pedagógiai programokhoz. Ezzel a módszerrel az alternatív pedagógiai programoknak a köztudatban és a mindennapi óvodai gyakorlatban elterjedt hatását és gyakorlati megvalósulásait vizsgálom. A pedagógusokkal készített kvalitatív interjúk által a rendszerváltozás előtti és utáni óvodaügy megkonstruálására törekedtem oly módon, hogy az interjú alanyok válaszai hiányzó darabként egészítsék ki a vizsgált időszak szakirodalomban megjelenő történéseit. Mivel az óvodaügy szorosan összekapcsolódik a pedagógusképzéssel, empirikus kutatásom további fejezetében a Bihar megyei pedagógusképzés tantárgyi programjainak elemzésére vállalkozom annak érdekében, hogy az alternatív és kortárs pedagógiák megjelenését feltárjam.

A dolgozatban kiemelt helyet kap a mai Bihar megyei óvodai gyakorlatban megtalálható pedagógiai sokszínűség vizsgálata. Ennek keretében a hagyományos és az alternatív pedagógiai programok komparatív elemzését valósítom meg a hasonlóságok és lényeges különbségek mentén.

Az empirikus kutatáshoz kapcsolódó kérdésfelvetések:

K6. Ismerik-e a Bihar megyei óvodapedagógusok az alternatív pedagógiai programokat? Használják-e az óvodapedagógusok az alternatív pedagógiákból átvett módszereket, jó gyakorlatokat?

K7. Hogyan emlékeznek vissza a pedagógusok pályafutásuk kezdetére? Mi jellemezte az rendszerváltozás előtti és utáni óvodai nevelést?

K8. Hogyan változtak az óvodapedagógus-képzés formatív tartalmi, tantárgyi programjai az alapképzésben és a felsőoktatásban? Szerepelnek-e alternatív és kortárs pedagógiák a tantárgyi programokban?

K9. Milyen hasonlóságok és különbségek vannak a Bihar megyei pedagógiai gyakorlatban található hagyományos és alternatív nevelési programok között?

A szakirodalmi áttekintés és a témában való elmélyülés következtében az alábbi kutatási hipotéziseket fogalmaztam meg:

H1. A Bihar megyei óvó- és tanítóképzés tantárgyi programjaiban nem szerepeltek és jelenleg sem szerepelnek az alternatív pedagógiák, azonban az óvodapedagógusok jól ismerik az alternatív pedagógiai programok sajátosságait, és implementálják ezen módszereket, jó gyakorlatokat a mindennapi munkájukban.

H2. Feltételezem, hogy a megkérdezettek véleménye alapján nagymértékű eltérés jellemezte a városi és vidéki óvodai nevelést a kommunizmus idejében.

H3. A rendszerváltozás utáni decentralizációs folyamatokban csekély számú óvoda vállalta Bihar megyében az alternatív pedagógiai programok bevezetését a központi szabályozások és a képzett humán erőforrás hiánya miatt.

H4. A romániai hagyományos óvodai program – a 2019-es *Koragyermekkorai nevelés curriculuma* – számottevő eleme az alternatív pedagógiai programokból eredeztethető.

4. Az értekezés felépítése

Disszertációm öt nagyobb vételű fejezet köré építettem fel, melynek struktúrája logikus gondolatmenetet követ. A dolgozat címe témamegjelölő. Ennek bővebb kifejtésére a bevezető részben kerül sor a tematikus és időbeli keretek lehatárolása mentén. A kutatói kérdések és hipotézisek a kutatás vázát adják, amelyekre fel tudtam építeni a dolgozat struktúráját. Szintén a bevezető részben határolom körül a disszertációban alkalmazott fogalmakat, meghatározom a kutatási téma tudományrendszertani helyét és röviden összefoglalom a szakirodalmi előzményeket. A második fejezet egy történeti áttekintés, amelynek középpontjában az óvodai nevelés áll. Mivel az erdélyi óvodaügy gyökerei összekapcsolódnak a magyar oktatásügygel, ezért röviden vizsgálom az óvodai nevelés alakulását a Trianoni békeszerződéstől a rendszerváltozásig különböző aspektusból, statisztikai adatokkal alátámasztva. A harmadik fejezetben kiemelem a kommunizmus erdélyi magyar kisebbségre gyakorolt hatásait, bemutatom a rendszerváltozás után kialakult társadalom és oktatáspolitikai legfőbb jellemzőit. A kutatás szempontjából fontosnak éreztem megvizsgálni az óvodai nevelés szabályozását és a rendszerváltozás után megjelent központi tanterveket az innovatív intézkedések mentén. Továbbá bemutatom a Bihar megyei magyar óvodák és óvodapedagógus-képzés jelenét.

A szakirodalmi-elméleti összefoglalóra épül rá a negyedik fejezet, amely az empirikus kutatási rész felépítésének és módszertani apparátusának bemutatását foglalja magába. Az ötödik

fejezet terjedelmében és tartalmában is a leghosszabb rész, mivel a Bihar megyei aktuális óvodai helyzetképet tárom fel különböző módszerek segítségével. Dokumentum- és tartalomelemzéssel vizsgálom az óvó- és tanítóképző tantárgyi programjait, illetve a Bihar megyében használt óvodai programok sajátosságait. Kérdőíves lekérdezést használtam a Bihar megyei óvodapedagógusok attitűdvizsgálatára és félig strukturált narratív interjúban kérdeztem az idősebb pedagógusokat a rendszerváltozás előtti és utáni óvodai nevelés sajátosságairól. A hatodik és hetedik fejezet a kapott kutatási eredményeket szintetizálja és a hipotézisek igazolását foglalja magába. A disszertáció további részében a tételesen felsorolt hivatkozott szakirodalom, ábrák és táblázatok jegyzéke, a köszönetnyilvánítás és a mellékletek kapnak helyet.

5. Az értekezés elkészítésének nehézségei és a kutatómunka kihívásai

Kutatói munkám során olyan korlátokba ütköztem, amelyek nehezítették és befolyásolták a választott kutatási téma alapos feltérképezését. Mivel az erdélyi magyar oktatás a román oktatási rendszer alrendszereként működik és rá is vonatkoznak az országos szintű határozatok, ezért a kutatás nehezítő körülményei közé sorolhatók azok a román nyelvű források, (törvények, szabályozások, tantervek, publikációk) amelyek magyar nyelvre fordítása elengedhetetlen volt a téma teljeskörű értelmezése szempontjából. Továbbá a kutatás során azzal a nehézséggel kellett szembesülnöm, hogy az erdélyi magyar óvodákra és óvodapedagógusokra vonatkozó statisztikai adatok hiányosak, a szakirodalmi források és publikációk adatsorai félbemaradtak, nem található a témában elemző, szintetizáló munka. Az erdélyi magyar kisebbség sorsának alakulásáról, jogairól, anyanyelvhasználati korlátairól és lehetőségeiről, az oktatási rendszerben betöltött szerepéről nincsenek megfelelő források. A fontos munkák javarészt 1990-től megszakadtak, mások csak érintőlegesen tárgyalják az általam vizsgált időszakot. Az adatsorok hiányából fakad, hogy az értekezés egyes alfejezeteinek tartalma elrugaszkodik a kutatás vezérfonalától.

A bemutatott nehézségek ellenére disszertációmban kísérletet teszek a rendszerváltozás utáni kisebbségi magyar óvodai nevelés megkonstruálására oly módon, hogy az erdélyi magyar óvodaügyet a társadalmi, oktatáspolitikai változások kontextusában elemzem pedagógiai, jogi, módszertani és ideológiai elemek bemutatásával és gyakorlati megvalósításuk részletezésével. Egyes részeken ellentét feszült a törvényi szabályozások és a pedagógiai gyakorlat között. Ennek a jelenségnek a vizsgálatában többféle kutatási módszer segített: interjú, kérdőív,

dokumentum- és tartalomelemzés. Ez a szintetizáló attitűd nehéz feltárást és alapos kutatói munkát igényelt. Reményeim szerint jelen értekezés biztos alapja lehet a további erdélyi magyar neveléstudományi kutatásoknak.

6. A kutatómunka forrásai

Kutatómunkám kihívásai közé sorolhatóak azok a hiteles források és forráslelőhelyek felkutatása, amelyek értekezésem alapját képezték. Mivel az erdélyi magyar óvodai intézménytörténet és óvodai szabályozás korábban nem került még részletes feldolgozásra, ezért kutatásom során a rendelkezésemre álló elsődleges és másodlagos források szintézisére vállalkozom.

A rendszerváltozás utáni oktatáspolitikában és az óvodai nevelésben bekövetkezett változások felderítése érdekében segítségemre voltak a román nyelven kiadott, digitalizált tanügyi törvények és oktatásügyi szabályozók. Az így kapott információkat egészítették ki az óvodapedagógusok visszaemlékezései, amelyek hiányzó darabként illeszkedtek bele a vizsgált időszak kontextusába. További elsődleges forrásként szolgáltak azok a központi nemzeti tantervek, curriculumok, amelyek az óvodai pedagógiai munka alapját képezték 1989-től napjainkig. A vizsgált időszakban 5 óvodai tanterv látott napvilágot (1993, 2000, 2006, 2008, 2019), melyek közül az utóbbi három már magyar fordításban is megjelent. Ezeket a dokumentumokat a hasonlóságok és különbségek mentén elemeztem. A Bihar megyei magyar nyelvű óvodáztatással kapcsolatosan nem találtam statisztikai adatokat. A Bihar megyei óvodai nevelésre vonatkozó adatok megismeréséhez a tanfelügyelőség adatbázisát és online adatbázisokat használtam.

A dolgozat témájához illeszkednek azok a hazai és nemzetközi szakirodalmi előzmények, amelyek neveléstudományi, történelemtudományi, társadalomtudományi, pedagógiai paradigmákban foglalkoznak az oktatásüggyel, különösen annak dimenzióival. Ez egyfelől az oktatástörténészek műveit jelenti, másfelől az óvodai neveléssel, valamint az alternatív programokkal közvetlenül is foglalkozó pedagógiai szakemberek tevékenységét foglalja magába.

Disszertációm oktatástörténeti feltárása során visszatekintettem a 19. századvégi magyarországi óvodai nevelésig. Ennek az időszaknak a felkutatása során a következő forrásanyagokat használtam: Fritcz, (1930); Kosáry, (1970); Romsics, (2017); Pukánszky,

(2005); Molnár B., Pálfi, S., Szerepi S. & Vargáné Nagy, A. (2015). A Trianoni békeszerződés következtében kialakult oktatásügyi problémákról, a Romániához csatolt területek oktatáspolitikájának integrációs nehézségeiről és az eltérő fejlettségi szintek egységesítési próbálkozásairól számol be Szász (1986); L. Balogh (2013, 2023); Szabó (2014) és Falusi (2018). Továbbá az óvodák területi megoszlásának feltérképezésekor segítségemre voltak Gidó (2013) statisztikai és számadatai A kommunista rendszer romániai térhódításáról, egy sokoldalúan fejlett kommunista társadalom létrehozásáról és az államosítási folyamatokról olvashatunk Vincze (1997) és Boia (2017) munkáiban. Novák (2011) tanulmányában a kommunista rendszer oktatáspolitikáját mutatja be, kiemelve a magyar kisebbséget érintő hátrányos megkülönböztetéseket.

Témám lehatárolása mentén a Bihar megyei és ezen belül a nagyváradi óvodák történeti megismerésében Kormányos (2019) krónikája volt a kiindulópont. Nagyvárad történeti bemutatása kapcsán a szerző csak érintőlegesen beszél az óvodák helyzetéről. Részletesebb leírást a nagyváradi Szent Orsolya rend házának krónikája nyújtott (Balla & Lakatos, 1996). Az UNICEF 2003-ban román nyelven megjelent elemző tanulmánya a romániai óvodai nevelés múltját és jelenét részleteiben mutatja be statisztikai adatokkal kiegészítve. Hiányossága abból fakad, hogy nem tér ki a kisebbségi óvodai nevelésre.

A kutatási témámhoz szorosan kapcsolódnak a reformpedagógia és az alternatív pedagógiák, amelyek kiemelkedő figyelmet kapnak a szakirodalomban és a 21. századi intézményes nevelésben. A reformpedagógia kibontakozásának és sajátosságainak megismerésében Németh (2002), Nóbik (2001) és Németh, Mikonya & Skiera (2005) munkái segítettek: olyan doktrínákat mutatnak be, amelyek nem csupán a nevelés-oktatás szerkezeti kereteit bontották fel, alakították át, hanem gyökeres változásokat hoztak a módszertan gyakorlati elemeiben is.

Az alternatív pedagógiák a célok, a struktúra, az oktatási tartalom, a szervezeti formák, a módszerek, az eszközök tekintetében különböző sajátosságokat, több-kevesebb eltérést mutatnak (Réthy, 2006). A '90-es évek elejétől kezdődően egyre többen foglalkoztak az alternatív irányzatokkal magyarországi, romániai és nemzetközi szinten egyaránt Carlgren (1994), Százdi (1999), Gáspár (1996), Dobos (2002), Kissné (2015), Albulescu & Catalano (2017), Langerné (2011). Ezeket a tanulmányokat egészíti ki Bakonyi (1995) munkája, amely az alternatív óvodai irányzatokról nyújt átfogó elemzést.

Az elmúlt években több kutatási eredmény is napvilágot látott, amely a Magyarországgal szomszédos magyarlakta régiókban vizsgálta a magyar kisebbségi oktatás különböző

szegmenseit. Szignifikáns eredmények születtek a Nemzetpolitikai Kutatóintézet valamint a magyarországi Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet által Erdélyben végzett átfogó, a magyar tannyelvű óvodákba járó gyerekek szüleit célzó óvodaválasztási és iskolaválasztási attitűdvizsgálat során (Márton, 2018), illetve a magyar nyelvű óvodapedagógus- és tanítóképzésben tanuló középiskolás diákok és egyetemi hallgatók pályaválasztási motivációiról és a képzési rendszerről alkotott vélemények vizsgálatában (Márton, 2015). Az óvodai nevelés szabályozásairól és a pedagógiai programokban bekövetkezett változásokról irányt mutattak Stark (2010; 2020) munkái és Szabó-Thalmeiner (2005; 2010; 2013) az erdélyi tanítóképzés változásairól megjelent tanulmányai.

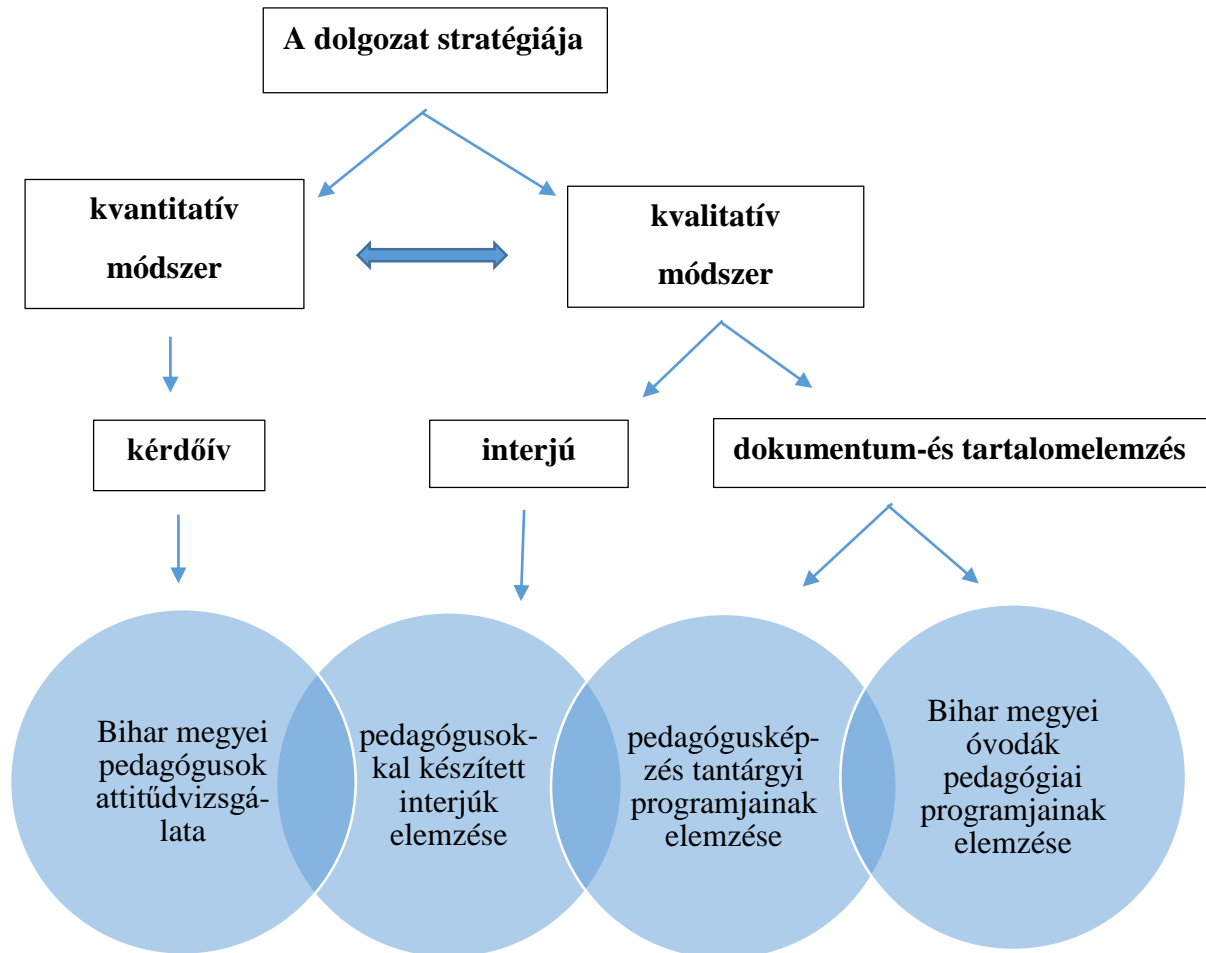
A kutatómódszertani szakirodalmi előzmények során nemzetközi és magyarországi kutatók munkásságára támaszkodtam. Bryman (2004) és Creswell (2009) értelmezésében paradigmaváltás figyelhető meg, ők a hagyományosan különválasztott kvalitatív és kvantitatív stratégiákon átívelve e két módszer együttes, kevert szinergiáját szorgalmazták. Barney Glaser és Anselm Strauss *The Discovery of Grounded Theory* publikációja (1967) nyomán a *Grounded theory* módszert építettem be a disszertációba. Sántha (2006; 2009; 2020; 2022) többpólusú megközelítése segített a kvantitatív és kvalitatív stratégiák kiválasztásában és alkalmazásában. Továbbá Szokolszky (2006), Kontra (2011), Boncz (2015), Hornyacsek (2014) és Csíkos (2020) kutatómódszertani munkái empirikus kutatásom alapját képezték.

7. A kutatási stratégia

Kutatómunkámban kombinatív stratégiai megközelítést alkalmaztam, amelyben kvantitatív és kvalitatív módszerek szinergiája érvényesül. A dolgozat stratégiájának kidolgozásában Bryman (2004) megközelítését vettem alapul, amely szerint a kvalitatív és kvantitatív stratégiák egymást kiegészítve jelenhetnek meg a kutatásban, illetve e két különböző típusú stratégia összekapcsolására van szükség egy átfogó kép kialakítása érdekében. A kvantitatív adatfelvétel során a kérdőíves lekérdezés módszerét használtam, amelyben a Bihar megyei magyar óvodapedagógusok alternatív pedagógiákkal kapcsolatos attitűdjét mértem és statisztikai elemzéssel összefüggés vizsgálatot végeztem. Ezt egészítették ki a kvalitatív adatforrások: a pedagógusokkal készített interjúk, az óvodapedagógus-képzés tantárgyi programjainak elemzése és a Bihar megyei óvodai gyakorlatban használt pedagógiai programok dokumentumainak elemzése (4. ábra). Ezt a szemléletmódot egészítette ki a

trianguláció, amely abban segített, hogy a kutatói kérdéseket több dimenzióban elemezzem, és a kutatási eredmények validitását, autentikusságát és hihetőségét biztosítani tudjam.

4. ábra: A kutatás stratégiája (Saját szerkesztés)

8. A hipotézisek igazolása

A szakirodalomra és saját pedagógiai tapasztalataimra építve négy hipotézist fogalmaztam meg, melyek közül kettő teljes mértékben beigazolódott és kettő részben nyert igazolást.

H1. A Bihar megyei óvó- és tanítóképzés tantárgyi programjaiban nem szerepeltek és szerepelnek az alternatív pedagógiák, azonban az óvodapedagógusok jól ismerik az alternatív pedagógiai programok sajátosságait, és implementálják ezen módszereket, jó gyakorlatokat a mindennapi munkájukban.

Bihar megyében az óvodapedagógus-képzés két szinten valósul meg. A tantárgyi programokat vizsgálva kimutathatóvá vált, hogy a középfokú képzésben nem jelennek meg az alternatív pedagógiák, de az egyetemi tanmenet választható tárgyai között szerepelnek. Tehát a felállított hipotézisem részben igazolódott be. Annak ellenére, hogy a képzés évei alatt csekély számú óvodapedagógus tanult az alternatív pedagógiákról, a kérdőíves kutatás válaszai alapján a Bihar megyei óvodapedagógusok 74%-a vallotta azt, hogy alkalmaz alternatív pedagógiai programokból átvett módszereket.

H2. Feltételezem, hogy a megkérdezettek véleménye alapján nagymértékű eltérés jellemezte a városi és vidéki óvodai nevelést a kommunizmus idejében.

A második hipotézisem teljes mértékben igazolást nyert. A pedagógusokkal készített interjú során beigazolódott, hogy óriási szakadék, nagymértékű eltérés jellemezte a városi és falusi környezetben zajló óvodai nevelést. Különbözőségeket mutatott a program, a felszereltség és a nyelvhasználat tekintetében. Városi környezetben főként gyárak, ipari létesítmények szomszédságában létesítették a kisdudóvó, gyermekmegőrző intézményeket, vidéken pedig iskolák közelében hatalmas, tágas udvarokkal. A falvakban a mezei munka körforgása alakította az óvoda nyitvatartását, december elejétől március végéig négy hónapos téli szünet volt, míg nyáron nyitva volt az intézmény, felügyeletet biztosítva a kisgyermek számára. Magyarlakta falvakban természetes volt, hogy a gyermekek anyanyelvükön tanulhatnak, míg Nagyváradon a szülők többsége kénytelen volt román óvodába íratni gyermekét.

H3. A rendszerváltozás utáni decentralizációs folyamatokban csekély számú óvoda vállalta Bihar megyében az alternatív pedagógiai programok bevezetését a központi szabályozások és a képzett humán erőforrás hiánya miatt.

A harmadik hipotézisem részben igazolódott be. Az alapvető felvetésem helytállóan bizonyult, hiszen Bihar megyében csupán két óvodai csoport vállalta az alternatív pedagógiai programok bevezetését. Az oktatásügyi törvények vizsgálata tükrében azt láttuk, hogy a központi szabályozások a '90-es évek közepétől lehetővé tették alternatív programok bevezetését, de megfelelő tőke, humán erőforrás és motiváció hiányában ezt csekély számú óvoda vállalta. Továbbá hiányzott a kínálat, kevés óvodapedagógushoz jutott el az alternatív programok megismerésének lehetősége.

H4. A romániai hagyományos óvodai program – a 2019-es *Koragyermekkorai nevelés curriculuma* – számottevő eleme az alternatív pedagógiai programokból eredeztethető.

A negyedik hipotézisem szintén igazolást nyert, hiszen beigazolódt, hogy a Koragyermekkorai nevelési programban megjelenő fejlődési területek nagymértékű hasonlóságot mutatnak a Step by step pedagógiai program nevelési területeivel, egyes esetekben csak terminológiai eltérés figyelhető meg. További közös elem a gyermekközpontú megközelítés, a reggeli találkozó, a felkínált centrumok valamint a szülőkkel, családdal való szoros kapcsolattartás.

9. A kutatási eredmények összegzése

Kutatómunkám kiindulópontját a Bihar megyei magyar óvodaügy feltérképezése adta. Mivel a szakirodalomban nem találtam adatokat a kisebbségi magyar óvodák helyzetéről, rendszerváltozás utáni változásairól, ezért disszertációmban arra vállalkoztam, hogy a háttéresemények tükrében, kombinatív kutatási módszer felhasználásával megkonstruáljam az erdélyi és a Bihar megyei óvodaügyet. Úttörő munkám lámpásként világíthat a jövőben azok számára, akik az erdélyi magyar óvodai nevelést részleteiben szeretnék megismerni. Annak érdekében, hogy a témát több szempont szerint feltárjam és összefüggéseiben elemezzem, jól megalapozott elméleti és oktatástörténeti háttér bemutatására vállalkoztam. A disszertáció első részében koncentrikus körökhöz hasonlóan építettem fel és strukturáltam azokat a háttérváltozókat, amelyek közvetve és közvetlenül hatást gyakoroltak az erdélyi magyar óvodai nevelésre. Hiánypótló munkám periferiája a 20. Század elejére tekint vissza, ahol a magyarországi és erdélyi óvodai nevelés összeolvad. Ebből a perspektívából - a történeti szálal és a kutatói kérdéseket követve - jutottam el azokhoz a főbb csomópontokhoz, amelyek markánsan befolyásolták az erdélyi oktatáspolitikát és ezen belül az óvodai nevelést. Az elméleti megközelítést figyelembe véve építettem fel empirikus kutatásom kvantitatív és kvalitatív módszerek kombinatív alkalmazásával. Értekezésem további részében a kutatás eredményeit és a neveléstudomány számára újdonságértékkel bíró következtetéseket kívánom bemutatni a kutatói kérdések mentén.

Visszatekintve a gyökerekhez, Trianon előtti és utáni magyar óvodai nevelésre, az elsorvasztás folyamatát követhetjük nyomon. Azt láttuk, hogy a korabeli időkben Magyarország jól kiépített óvodai hálózattal, kisdédóvást szabályozó törvénnyel, széleskörű pedagógiai látásmóddal rendelkezett, amelyben a szeretetteljes, gyermekközpontú nevelést a fröbéli foglalkoztató eszközök egészítették ki. Ezt „örökölte” az első világháború után a román oktatási rendszer. Gyökeresen megváltozott irányt vett az impériumváltás következtében Romániához csatolt

erdélyi magyar állami fenntartású óvodák sorsa. Az óvodai csoportok megszűntek vagy beolvadtak a román nacionalista közoktatási rendszerbe, iskolára emlékeztető rendszerbe strukturálódtak, sok esetben megfosztva őket az anyanyelv használati jogától. Ezt a folyamatot súlyosbította a kommunista rezsim hatalomra kerülése, totális kontrollt gyakorolva az oktatáspolitikára, ahol a megfélemlítés legdurvább eszközeitől sem riadtak vissza. Két párhuzamos, egymásnak ellentmondó szemléleti különbség alakult ki: a gazdasági mutatók és ipari termelés növekedése egyenes arányban a demográfiai mutatók felfelé ívelő eredményeivel, szemben a társadalmi jólét csökkenésével, a szabadságjogok korlátozásával és az önkényuralmi rendszer kibontakozásával. Ilyen körülmények között az oktatáspolitikára legfontosabb célkitűzése a román nemzet erősítése, megfosztva a magyar kisebbséget anyanyelvén történő oktatás lehetőségétől.

Az 1989-es rendszerváltozás egy olyan történelmi csomópont, amelynek következtében sarkalatos változások történtek a politikában, oktatásban és a magyar kisebbség életében. Kutatómunkám ívét a rendszerváltozás után végbemenő reformintézkedések és decentralizációs folyamatok közepette végbemenő, óvodai nevelésben bekövetkezett változások feltérképezése adta. Bihar megye óvodaiügyének példáján keresztül érzékeltetem az óvodai gyakorlatban bekövetkezett változásokat, rávilágítva arra, honnan indult az óvodai nevelés 35 évvel ezelőtt és hol tart ma. Az eredmények tükrében megerősítést nyert az a feltételezésem, mely szerint az oktatásügyi reformok kibontakozása lassú, óvatos lépésekben éreztette hatását. A változások mértékét az oktatásügyi szabályozások, tanügyi törvények, óvodai tantervek vizsgálata és az óvodapedagógusok visszaemlékezéseinek összefüggése adta. Gyakran ellentmondás feszült az elméleti megközelítés és a gyakorlat között. Az óvodai gyakorlat gyors válaszreakciókat adott a megváltozott körülményekre, míg a törvényi szabályozások éveket vártak magukra.

A tantervek elemzése mentén kijelenthető, hogy a központi óvodai curriculum a reformtörekvések szellemében konstruktív változásokon ment keresztül szerkezeti, tartalmi és fogalmi szinten. A változás dinamikáját tekintve, lassú ívet írt le, amelyben a központi, keret jelleg és egyes tartalmak a folytonosságot biztosították. Legfontosabb hozadéka rugalmasságában rejlik. A kezdeti, szigorúan előíró és keretező jelleget a pedagógusi szabad választás lehetősége váltotta fel. Keretrendszerét megőrizve egyre nagyobb teret nyert a pedagógusi kreativitás, alternatív pedagógiai módszerek bevezetésének lehetősége. Az iskolára emlékeztető béklyókat folyamatosan hátrahagyva gyermekközpontú elemek megjelenését követhettük nyomon.

A kutatás szálán tovább haladva összehasonlítottam a Bihar megyei pedagógiai gyakorlatban megtalálható három típusú óvodai programot: a hagyományos, központi programot, a Waldorf - programot és Step by step - alternatív programot. Összegzésként kijelenthető, hogy mindhárom program gyermekközpontú és a gyermek harmonikus fejlődését támogatja. Mélyebb rétegeiben megvizsgálva azonban árnyalati különbségeket fedezhetünk fel. A Step by step - program az egyéni különbségeket értéként, csiszolatlan gyémántként emeli ki, és az egyéni fejlesztés stratégiáját követi oly módon, hogy ne az értelemre hassanak, sokkal inkább a gyermek érzékszerveire, érzelmeire. Megítélésében a különbözőségről kell erősséget kialakítani. A Waldorf-pedagógia szintén az egyéni különbözőséget hirdeti. Ezzel szemben a központi program megőrizte előíró, egységes jellegét, amely az aktív tanulásra és a kompetenciák fejlesztésére alapoz. A 2019-es Koragyermekkorai nevelés curriculumuma több aspektusból is hasonlóságot mutat a Step by step - programmal a fejlesztési területek, a tevékenységközpontok és a projektek kialakítása tekintetében. A napi rutinok hangsúlyozása a Waldorf-pedagógiában gyökereznek. Mindhárom pedagógiai program közös momentumai a reggeli találkozó vagy reggeli kör, valamint a szülőkkel, családdal való szoros kapcsolattartás. Fontos hangsúlyoznunk, hogy míg az alternatív pedagógiai programokban már a 2000-es évek elején megjelent a gyermekközpontú, egyéni nevelés és a szülőkkel való szoros kapcsolattartás, addig a központi tantervben ezeket a jegyeket hangsúlyosabban csak húsz évvel később implementálták.

Vizsgálatomban kiemelt helyet foglalt el az alternatív pedagógiai programok elterjedésének vizsgálata. Annak ellenére, hogy az oktatásügyi törvények már a '90-es évek közepétől lehetőséget biztosítottak alternatív pedagógiai programok bevezetésére, a pedagógiai gyakorlatban ez elenyésző számban valósult meg. Ennek a jelenségnek több oka volt. Egyrészt az óvodapedagógusoknak nem biztosítottak lehetőséget az alternatívák megismerésére sem a képzés ideje alatt, sem a pedagógusi pálya során, másrészt a központi tanterv egységes használatával egyszerűbb volt a külső, fentről jövő kontroll biztosítása, továbbá az anyagi források hiánya is nehezítette az alternatív programok bevezetését.

Dolgozatom egyik új tudományos eredményének tekintem a pedagógusokkal készített interjúk eredményeit, amely a pedagógiai gyakorlat oldaláról tárja fel a Bihar megye magyar óvodaügyét. Az adatok deduktív és induktív elemzése és kódolása nyomán elmondható, hogy a rendszerváltozás előtti és utáni óvodai nevelést a megváltozott társadalmi és szociális igények hívták életre. A kommunizmus idején több szempontú eltérés jellemezte a városi és vidéki óvodai nevelést. Különbözőséget mutat a nyitvatartás, nyelvhasználat, kontroll és felszereltség

tekintetében. A szülők munkaprogramjához igazították az óvoda nyitvatartását: városi környezetben - főként a gyárak szomszédságában - két váltásban fogadták a gyerekeket, míg falvakban a mezei munka idejét követte. Anyanyelvhasználat tekintetében is kimagasló az eltérés: városi környezetben főként román nyelvű óvodák működtek, míg a magyar falvakban anyanyelvű nevelésben részesülhettek az óvodás gyermekek. A kutatás során beigazolódott, hogy nagyobb horderejű és érezhetőbb volt a változás városi környezetben, hiszen a forradalom után bekövetkezett változások nagymértékben befolyásolták a városi óvodai nevelést. Fokozatosan hozták létre a magyar nyelvű csoportokat, amely azt eredményezte, hogy rövid időn belül Nagyváradon 5-ről 24-re bővült a magyar óvodai csoportok száma.

Az óvodákban zajló oktató-nevelő munka tartalmi változásait a tantervváltozások és alternatív programok megjelenése mentén vizsgáltam. A rendszerváltozás utáni évek kaotikus állapotainak köszönhetően az óvodapedagógusok kevés százalékához jutott el az alternatív pedagógiai programok megismerésének és bevezetésének lehetősége, amely azt eredményezte, hogy Bihar megyében jelenleg is csak két magyar óvodai csoport működik alternatív program szerint. A kutatás további szála rávilágított arra, hogy az évek folyamán a hagyományos és alternatív programok mellett a társadalmi elvárások életre hívták Bihar megyében a „rejtett alternatív” programmal működő óvodákat, amelyek látszólag a központi tanterv mentén működnek, de ezt olyan alternatív tevékenységekkel, módszerekkel egészítették ki, amelyekkel kialakították sajátos pedagógiai arculatukat.

Empirikus kutatásom során fontosnak gondoltam megvizsgálni a Bihar megyei magyar óvodapedagógusképzés tantárgyi programjait annak érdekében, hogy megállapítsam az alternatív pedagógiák helyét a képzési tartalmakban. A tartalomelemzés eredménye nyomán kijelenthető, hogy középfokú képzésben semmilyen formában nem jelennek meg az alternatív pedagógiák, míg akadémiai szintén mindkét nagyváradai egyetem tanmenetében választható tárgyként találkozhatnak vele a hallgatók. Ezen eredményekre alapozva a Bihar megyei óvodapedagógusok körében ismert és elterjedt alternatív koncepciókat, módszereket és ezek gyakorlati alkalmazását, összefüggéseit kérdőíves kutatásban vizsgáltam. Az eredmények tükrében fontos kiemelni az alkalmazási hajlandóságot, hiszen a mintába bekerült óvodapedagógusok 74%-a alkalmaz alternatív pedagógiai programokból átvett módszereket. Az összefüggés vizsgálat eredményei alapján erősen szignifikáns kapcsolat mutatható ki a pedagógusi pályán eltöltött idő és az alternatív pedagógiákról szerzett ismeretek között. A pályakezdő pedagógusok mindegyike tanult az alternatív pedagógiákról a képzés évei alatt, míg a korosabb pedagógusok más forrásokból tájékozódtak. A továbbképzéseken való

részvétel és az alternatív módszerek használata között mérsékelt szignifikancia mutatkozott. Az óvodai csoportlétszám szintén befolyásolja az alternatív módszerek használatát, népesebb csoportok esetében a pedagógusok gyakrabban fordulnak az alternatív módszerek felé. Beigazolódott, hogy az alternatív módszerek hatékonyságának megítélése nem függ az óvodapedagógusok munkahelyének településtípusától és a legmagasabb iskolai végzettségétől sem. Következtetésként elmondható, hogy az alternatív pedagógiai módszerek, eszközök óvodai gyakorlatban való alkalmazása nagymértékben függ a szakképzés éve alatt elsajátított ismeretektől és a továbbképzéseken megismert tartalmaktól.

A harmadik évezred elején végbemenő társadalmi változások új kihívásokat és egyben új válaszokat is igényelnek az oktatáspolitikától, a változó körülményeknek megfelelni kívánó pedagógusoktól és az alapokat megerősítő óvodapedagógusoktól. Véleményem szerint ennek egyik gyökere az alternatív pedagógiában keresendő. Megítélésemben a kevés alternatív pedagógiai programmal működő óvodai csoport ellensúlyozására a hagyományos programú csoportokban alternatív elemek, koncepciók, módszerek bevezetésére és alkalmazására volna szükség.

Meggyőződésem, hogy jelen értekezésben bemutatott erdélyi óvodaügy és a több szempontból elemzett Bihar megyei óvodai nevelés újdonságértékével bővíti a neveléstudományi kutatások tárházát. Biztos forrást jelenthet azon pedagógusok számára, akik oktatástörténeti szempontból részletekbe menően szeretnék megismerni az erdélyi óvodaügyet és a Bihar megyei óvodai pedagógiai gyakorlatot, továbbá kiindulópontját képezheti a további neveléstudományi kutatásoknak.

A tézisfűzetben hivatkozott irodalom

- Albulescu, I. & Catalano, H. (2017). *Alternative Educational Methodologies*. Cambridge, UK: Cambridge Scholars Publishing.
- Balla T. & Lakatos A. (2016). *A Szent Orsolya Rend Nagyváradi Házának Krónikája (1772–1945)*. Budapest, HU: Varadinum Script Kiadó.
- Bakonyi, A. (1995). *Irányzatok, alternatívítás az óvodai nevelés területén*. Budapest, HU: Tárogató Kiadó.
- Boia, L. (2020). *A román kommunizmus különös története*. Kolozsvár, RO: Koinónia Kiadó.
- Boncz, I. (2015). *Kutatásmódszertani alapismeretek*. Pécs, HU: Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kara.
- Bryman, A. (2004). Kvantitatív és kvalitatív módszerek összekapcsolása. In L. Letenyei, (Ed.) *Településkutatás*. (pp 371-391). Budapest, HU: Ráció Kiadó.
- Carlgren, F. (1994). *Educație pentru libertate*. Cluj-Napoca, RO: Editura Triade
- Creswell, J. W. (2009). *Research Design. Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches*. Sage Publications, CA: Thousand Oaks.
- Csíkos, Cs. (2020). *A neveléstudomány kutatómódszertanának alapjai*. Budapest, HU: ELTE Eötvös Kiadó.
- Dobos, K. (2002): Az innováció. *Új Pedagógiai Szemle*, 70(9), 38–48.
- Falusi, N. (2018). A romániai magyar közoktatás kezdetei 1918-1922. In N. Glässer, & L. Mőd, (Eds.), *A Nagy Háború hatása a mindennapok kultúrájának változására* (pp. 359-369). Szeged, HU: Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék.
- Fritz, L. (1930). Az erdélyi magyarság iskolaügyének tíz éve. In I. Sulyok, & L. Fritcz, (Eds.), *Erdélyi Magyar Évkönyv 1918-1929*. (pp. 73-84). Kolozsvár, RO: Juventus Kiadó.
- Gáspár, L. (1997). *Nevelélmélet*. Budapest, HU: Okker Kiadó.
- Gidó, A. (2013). *Oktatási intézményrendszer és diákpuláció Erdélyben 1918–1948 között*. Kolozsvár, RO: Gloria Kiadó.
- Hornyacsek, J. (2014). *A tudományos kutatás elmélete és módszertana*. Budapest, HU: Nemzeti Közszerológiai Egyetem.
- Kissné, Zs. R. (2015). *Egy Freinet-szellemű óvodai innováció az 1990-es évek alternatív pedagógiai mozgalmában*. Pécs, HU: Edenscript Kiadó.

- Kontra, J. (2011). *A pedagógiai kutatások módszertana*. HU: Kaposvári Egyetem.
- Kormányos, L. (2019). *Nagyvárad Krónikája*. Debrecen, HU: Alföld Nyomda Zrt.
- Kosáry, D. (1970). *Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába*. Budapest, HU: Tankönyvkiadó.
- Langerné, B. J. (2011). Az alternativitás értelmezési lehetőségei és megjelenése az oktatásban és a pedagógusképzésben. *Iskolakultúra*, 21(12), 92–105.
- L. Balogh, B. (2013). *Küzdelem Erdélyért. A magyar-román viszony és a kisebbségi kérdés 1940-1944 között*. Budapest, HU: Akadémiai Kiadó.
- L. Balogh, B. (2023). *Észak-Erdély - Dél-Erdély: Magyarok többségben és kisebbségben*. In Gy. Kovács Kiss, (Ed.), *A magyar kisebbségek 100 éve* (pp. 155-162). Kolozsvár, RO: Komp-Press Kiadó.
- Márton, J. (2015). Kik, miért és hogyan? Tanító- és óvodapedagógus-képzés Erdélyben – ahogyan a résztvevők látják. *Matarka Kisebbségkutatás*, 24(4), 9–38.
- Márton, J. (2018). Magyar gyerekek magyar nyelvű óvodában: erdélyi szülők óvodaválasztási motivációi. *Kisebbségi Szemle*, 3(2), 7–30.
- Molnár B., Pálfi, S., Szerepi S. & Vargáné Nagy, A. (2015). Kisgyermekkorai nevelés Magyarországon. *Edicatio*, 24(3), 121–128.
- Németh, A., Mikonya, Gy. & Skiera, E. (2005). *Életreform és reformpedagógia – nemzetközi törekvések magyar pedagógiai recepciója*. Budapest, HU: Gondolat Kiadó.
- Nóbik, A. (2001). A reformpedagógiai irányzatok kialakulása. *Iskolakultúra* 11(4), 65–72.
- Pukánszky, B. (2005). A gyermekekről alkotott kép változásai az óvoda történetében. *Educatio*, 1(1), 701-714.
- Réthy, E. (2006). Oktatáselméleti irányzatok. In I. Falus, (Ed.), *Didaktika – Elméleti alapok a tanítás tanuláshoz* (pp. 1–19). Budapest, HU: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Romsics, I. (2017). *Magyarország története*. Budapest, HU: Kossuth Kiadó.
- Sántha K. (2006). Létezik-e hipotézis a kvalitatív kutatásban?. *Új Pedagógiai Szemle*, 11(2), 3–11.
- Sántha, K. (2009). *Bevezetés a kvalitatív pedagógiai kutatás módszertanába*. Budapest, HU: Eötvös József Könyvkiadó.
- Sántha, K. (2015). *Trianguláció a pedagógiai kutatásban*. Budapest, HU: Eötvös József Könyvkiadó.

- Sántha, K. (2020). Abdukció a kvalitatív tartalomelemzésben. *Neveléstudomány/Oktatás-Kutatás-Innováció*, 8(2), 26–37.
- Sántha, K. (2022). *Kvalitatív tartalomelemzés*. Budapest, HU: Eötvös József Könyvkiadó.
- Stark, G. (2010). *Óvodapedagógia és játékmódszertan*. Csíkszereda, RO: Státus Könyvkiadó.
- Stark, G. (2020). A koragyermekkorai nevelés curriculumának fogadtatása az óvodapedagógusok körében. *Pedacta*, 10(2), 57–62.
- Szabó, K. A. (2014). Az első világháború és az azt követő békediktátum hatása az erdélyi tanítóképzésre és népoktatásra. *Magiszter*, 12(3), 100-115.
- Szabó-Thalmeiner, N. (2005). Az erdélyi magyar tanár- és tanítóképzés összehasonlító vizsgálata. *Magiszter*, 3(2), 19–56.
- Szabó-Thalmeiner, N. (2010). *A pedagógiai kutatás alapjai*. Csíkszereda, RO: Státus Kiadó.
- Szabó-Thalmeiner, N. (2013). Tanártovábbképzés Romániában. Oktatási Hivatal, Új Széchenyi Terv. https://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/unios_projektek/tamop315/Szabo_Thalmeiner_Noemi_Tanartovabbkepzes_Romaniaban.pdf [letöltés 2023.07.20.]
- Szász, Z. (1986). *Erdély története 1830-tól napjainkig*. Budapest, HU: Akadémiai Kiadó.
- Százdi, A. (1999). Szakmai fejlesztés az iskolában. *Új Pedagógiai Szemle*, 49(6), 69-85.
- Szokolszky, Á. (2004). *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest, HU: Osiris Kiadó.
- Vincze, G. (1997). A romániai magyar kisebbség oktatásügye 1944 és 1989 között. *Nemzetpolitikai Szemle, magyar kisebbség*, 3(3-4), 377-401.

A disszertáció témájában megjelent főbb publikációk és konferencia előadások

Tanulmányok

- Habinyák Erzsébet (2024): *Erdélyi óvodapedagógusok alternatívákkal kapcsolatos attitűdvizsgálata*. Képzés és Gyakorlat: Training and Practice – megjelenés alatt.
- Habinyák Erzsébet (2023): Evolution of curriculum development in early childhood education, *Journal Of Romanian Literary Studies*, 35(3), pp. 111-116, ISBN: 978-606-93590-3-7.
- Habinyák Erzsébet (2022): The impact of education reform in Romania between 1989-2020 on the regulation and decentralization of early childhood education, *Journal of Childhood, Education and Society*, 3(3), pp. 322-332.
- Habinyák Erzsébet (2022): *Modalități de îmbunătățire a calității învățământului preșcolar prin alternative educaționale (Az óvodai nevelés minőségének javítása alternatív pedagógiák által)*, Pitesti: Editura Esential Media, ISBN: 9786066509800
- Habinyák Erzsébet (2019): The history of the Hungarian preschool education and its effect on today's Romanian preschool education, *Journal Of Romanian Literary Studies*, 19(2), pp. 1221-1224
- Habinyák Erzsébet (2018): Alternatív és innovatív oktatási módszerek és formák a romániai magyar óvodai oktatásban, *Dunakavics*, 6(7), pp. 25-33.

Konferencia előadások

- Habinyák Erzsébet: The major changes in Romanian early childhood educational policy after the communism. Conference of Childhood, Education & Society, Cha(lle)nging Childhoods: Reimagine Childhood in Uncertainty and Inequality, Istanbul, Turkey, 27-29 June 2024.
Abstract Book: <https://zenodo.org/records/10891864> [letölt. 2024.08.10]
- Habinyák Erzsébet: The Romanian Socialist Educational Policy and Its Effect on Today`s Preschool Education, ISCHE - 43 Histories of Educational Technologies. Cultural and Social Dimensions of Pedagogical Objects, Milano, Italy, 2022. 08. 31. – 2022. 09. 03.
- Habinyák Erzsébet: Az óvodai nevelés szabályozása a rendszerváltozást követően a curriculum tükrében, Oktatás Határhelyzetben III, Nagyvárad, Partiumi Keresztény Egyetem, 2022. 03. 11.
Absztraktkötet:
<FILE:///C:/USERS/40720/DOWNLOADS/III.OH.ABSZTRAKTK%C3%B6TET.1.VALTOZAT.PDF> [letölt. 2022.09.17]
- Habinyák Erzsébet: Alternatív programok kibontakozása az 1989-es romániai rendszerváltozást követően a kisebbségi magyar óvodákban. Hajdúböszörmény, A kora gyermekkori nevelés és gyakorlat a Vasfüggönyön túl: Múlt, jelen és jövő, Hajdúböszörmény, 2021. 10. 20. – 2021. 10. 21.
<file:///C:/Users/40720/Downloads/CONFERENCE%20PROGRAMME%20preliminary%2020%20Sep%2021%20ET.pdf> [letölt. 2021.12.20]
- Habinyák Erzsébet: Az alternatívák szerepe az óvodai nevelésben világjárvány idején HuCER, Tanuló társadalom. Oktatáskutatás járvány idején. 2021. 05. 27-28. (online).
Absztraktkötet:http://hera.org.hu/wpcontent/uploads/2021/05/Hucer2021_Abstract.pdf Letöltés 2021. 06.04
- Habinyák Erzsébet: Oktatási pluralizmus térhódítása Romániában, különös tekintettel a magyar nyelvű óvodák vonatkozásában. 14. Képzés és Gyakorlat Nemzetközi Neveléstudományi Konferencia, 2021. 09. 02. – 2021. 09. 04. (online).
- Habinyák Erzsébet: The History of Alternative and Innovative Methods Used in Early Childhood Education at the Hungarian section in Romania. ISCHE - 42 International Standing Conference for the History of Education Rethinking the Social in the History of Education. Örebro, Sweden. 2021. 06. 25. (online).

- Habinyák Erzsébet: The history of the Hungarian preschool education and its effect on today's Romanian preschool education. ISCHE - 41 International Standing Conference for the History of Education Centre for Research and Intervention in Education, Porto, Portugal 2019.07.16. - 2019.07.20.

- Habinyák Erzsébet: A gyermekkultúra helyzete a Kárpátmedence oktatási intézményeiben, Értékközpontúság, nyitottság és befogadó szemlélet egy 21. századi felsőoktatási modellben, Nagyvárad, Partiumi Keresztény Egyetem, 2019. 10. 29.